

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 július Ról-ról

Takács Ferenc: Találkozás a világnagysággal (Temesi Ferenc: Bartók. Budapest, 2012. Alexandra.)

Van, amikor öt penny választja el az embert a világnagyságtól. Temesi Ferencsel legalábbis így esett, amikor 1971-ben, huszonegy éves kispénzű egyetemistaként Stratfordban járván nem nézhette meg közlőrl William Shakespeare síremlékét az ottani Szentháromság-templomban: nem volt öt pennyje a belépőjegyre, így aztán nem engedték be. (Legalábbis ez derül ki egy vele készült későbbi interjúból: „*Írni jobban szeretek, mint inni*”. *Beszélgetés Temesi Ferencsel*. Készítette Eszéki Erzsébet. *Magyar Nemzet*, 1987. január 17.)

Azóta negyvennél is több év telt el. Az Angliát járó sóher peregrinus diákból író lett: a monumentális *Por* (1986–1987), a lelkesedve fogadott szótár-regény, a nyolcvanas évek irodalmi csúcseménye, amolyan igazi rozsdatemető, termelési-regényes siker volt. Temesi árfolyama magasba szökött az irodalmi tőzsdén: a kritika tisztességgel felértékelte, az olvasók vették és szerették. De később – ahogy a *Port* követték az újabb Temesi-munkák (regények, elbeszélések, esszék, tárcanovellák) – az író árfolyama esni kezdett, az ún. mértékadó kritikusok körében a Temesi iránti lelkesedés heve érezhetően mérséklődött, sokuknál kihunyásig. „Te egy elfelejtett író vagy”, jegyzi meg az író egyik szerkesztőségi cimborája a *Bartók* című új Temesi-regényben. Hát igen: a vitathatatlanul nagy formátumú Temesiből, irodalmi és élethelyzetét tekintve, idővel – saját szavaival, lásd *Por*, I. kötet, 485. o. – „partikuláris (szűk körű) és marginális (kiszorított)” szerző lett.

Hogy miként és miért történt mindez, ennek a kérdésnek a valamennyire is méltányos megválaszolására itt nem vállalkozhatunk. Jeleznénk viszont, hogy az új könyv, amely a *Bartók* címet és a „regény” műfaji megjelölést viseli címlapján, ha nem is válasz erre a kérdésre, mindenképp számvetés és mérleg, benne az író önnön partikuláris és marginális helyzetével is számot vet. Most, hatvan táján újra próbát tesz a hajdani stratfordi zarándok: ha negyvenegy évvel ezelőtt nem tudott (fizikailag, egyben kultikusan) Shakespeare közelébe férközni, talán most sikerül (szellemileg) egy másik világnagysággal, aki ráadásul magyar is, és népi: Bartók Bélával. (Aki éppen olyan idős volt, amikor meghalt, révedünk rá az egybeesésre, mint Temesi Ferenc az idén: hatvanhárom éves.)

Merész vállalkozás. Bartók Béla nem egyszerűen (nagy, nagyobb, mint..., legnagyobb) zeneszerző. Személyes művész-sorsa jó ideje kultikus aurával körülvett egyetemes allegória: az életét otthonlétében is exilikusan-diaszporikusan élő, a modern művészet ügyének küldetéses forradalmáraként, a mindennapi „polgári” élet „szabadságolt halottjaként” küzdő, az értetlen, retrográd és destruktív környezet elől végül az emigrációt, az önszáműzetést és a halált választó modern Művész-Hős példázata.

Továbbá – legalábbis Magyarországon – kulturális és politikai töltetű mítosz, ideológia, ikon, „lobogó” (mint Petőfi, Ady vagy József Attila), s mint ilyen, a legitimitás forrása; „örökségéért” (az „igazi” Bartókért) a legkülönbözőbb irányú és célzatú politikai-kulturális kisajátítások kontesztáltak és kontesztálnak mind a mai napig. És aki Bartókról ír és véleményt nyilvánít, legalábbis Magyarországon, kénytelen-kelletlen ennek a kontesztációnak az erőterében teszi.

A Bartókról írásra és véleménynyilvánításra, különösen, ha szépirodalmi formában történik, további buktatók várnak. A „Bartók” cím és a „regény” megjelölés *életrajzi regényt* ígér, ez pedig – hasonlóan a történelmi regényhez – paradox és kevert médium. Hőse, akiről szól, sohasem lehet *tisztán* fikció, *teljességgel* kitalált alak, regénybeli léte elszakíthatatlan attól, amit életbeli mintájáról előzetesen tudunk és tudhatunk, s tulajdonképpen éppen ez a kapcsolat, a regényhősről elénk táruló kép és az életbeli (történelmi) alakról tudottak különbözőségeinek és azonosságainak a dinamikája tartja őt életben a befogadó számára.

Temesi Bartók-regénye ráadásul kettős életrajz, Bartóké és Temesié, illetve a regényalakká formált „Bartóké” és „Temesié” – azaz az életrajzi hős, Bartók mellett jelen van az életrajzot megalkotó önéletrajzi hős is. Temesi az utóbbit az „ÉI” rövidítéssel azonosítja, amelyet leggyakrabban az „Életrajzoló” szóalakkal old fel a szövegben.

Technikai szempontból a két narratíva viszonylag tisztán elválik egymástól: a szöveg hol Bartókkal, hol Temesivel foglalkozó fejezetekre tagolódik, ezek váltakoznak egymással. Maguk a fejezetek – akár Bartókkal, akár Temesivel foglalkoznak – viszont eredetük és faktív/fiktív státusuk tekintetében egyaránt rendkívül heterogén jellegűek.

„Tisztán” regényszerű fejezeteket a Bartókkal foglalkozók között találunk szép számmal. Ilyen rögtön az I. és a II. fejezet: az előbbi Amerikában játszódik, a halálosan beteg zeneszerzőt látjuk benne, az utóbbi otthon, a szülői házban mutatja a hét-nyolc éves fiúcskát. Az ilyen részekben – bár ezek is az életrajzi forrásmunkákon alapulnak – a legerősebb, és szinte klasszikusan, már-már flaubert-i módra tiszta a szépirodalmi áthasonítás.

Máshol viszont más a helyzet. Van, ahol Temesi krónikási szerepet vesz fel, belebeszél a Bartók-elbeszélésbe, idéz és kommentál. Vagy átadja a szót a Bartókra emlékezőknek, tanítványok memoárjainak, életrajzi feldolgozásoknak. Gyakran – minimális beavatkozással, vagy anélkül – egyszerűen reprodukálja forrásmunkáit: Bartók leveleit, édesanyjának feljegyzéseit a zeneszerző gyermek- és ifjúkoráról (ezt harminchat oldalon át idézi). Értekező jellegű betétekben elemzi Bartók műveit, bőven merítve a magyar és nemzetközi Bartók-irodalomból, zenekritikai és zeneelméleti művekből, vallomásos esszékből és szaktanulmányokból.

A Temesi-fejezetek összképe is ilyen. Önmagával foglalkozó vallomásos fejezetek váltakoznak élőkéről és halottakról szóló visszaemlékezésekkel, naplószerű beszámolókkal, irodalmi, kulturális és politikai eszmefuttatásokkal. Úti emlékek, találkozások, gyónások sorakoznak, szerelemről, testről, testiségről, betegségről. Sok az „önvendégszöveg”, korábban megjelent dolgok újryomása, például a 2010-es évek Temesi-publicisztikájának darabjai, köztük egy portré- és emlékezés-sorozattal, Kemenczky Juditról, Lázár Ervinről, Rózsa-Flores Eduardról, Makovecz Imréről, Szabados Györgyről és másokról. (A szépirodalmi áthasonítás ezekben a Temesi-fejezetekben szinte minimál fokú és külsődleges: a *Magyar Nemzet* című napilapból attól nem lesz regényfikció, hogy átkereszteljük *Magyar Szívtestőrré*, és a szerkesztőség tagjai, például Tóth Szabolcs Töhötöm sem szublimálódik fikcióvá, ha polgári neve helyett Összenőtt Szemöldökű Töhötömként emlegetjük.)

Egyes rendű-rangú szövegek gyűjteléke tehát a *Bartók*, egymással kapcsolatot gyakran

csupán ügyel-bajjal találó töredékek és törmelékek *bricolage*-a, a jól ismert modernista (klasszikus és poszt) antikompozíciós elv terméke. Irányt és közlendőt az olvasónak kell felfedeznie benne, mégpedig a szokásosnál nagyobb képzelőerő-bevetéssel, viszont épp ezért bizonytalanabb és feltételesebb eredménnyel, hogy eldönthesse: miféle Bartók is Temesi Bartókja, s miért is van szüksége az Életrajzolóknak erre az életrajzra.

Van persze számtalan szöveghely a szöveggyűjteményben, ahol közvetlen formában kapunk segítséget értelmezői igyekezetünkhöz. Temesi könyve voltaképpen Illyés Gyula Bartók-versének – amelyet egyébként nem idéz, és meg sem említi a könyvben – a kérdését teszi fel – *volt törvény abban, hogy éppen e nép / lelke mélyéből, ahová leszálltál, / hogy épp e mélység még szűk bányatorka / hangtölcsérésén át küldted a sikolyt föl / a hideg-rideg óriás terembe, / melynek csillárjai a csillagok?* – s felel rá igennel, számtalan formában variálva a közhelyesen magától értetődőnek vett választ: igen, ez azért van így, mert „a magyar népművészet olyan univerzális, ősi tartalmat hordoz, amelyben megszólal valami egyetemes”. (384. o.) Ewel persze nem vagyunk kisegítve. Szeretnénk ugyanis megtudni, hogy miben is áll ez az univerzális tartalom, választ kapni arra, hogy mitől jó automatikusan az, ami „ősi”, és magyarázatot, hogy miért éppen a magyar népművészet hordoz ilyen tartalmakat, szemben – mondjuk – a lengyel, afgán vagy zulu népművészettel.

Nem kapunk választ. Be kell érünk avval a hittétellel, hogy Bartók, a nagy modern zeneszerző, a „magyarság” nevezetű misztérium misztikus terméke. Gyökerei is sejtelmesen szerteágazóak. Génjei ázsiai eredetűek, ugyanolyanok, mint a Behring-szoroson a mai Amerikába átvándorolt uráli népeké, akiket indiánokként ismerünk; bizonyíték erre az ujur és a magyar népzene rokonsága is – pendíti meg Temesi. (A könyv borítóját tervező Gerhes Gábor grafikai képzeletét is ez az ötlet gyűjthatta lánggra, ezért egészítette ki a Bartók-arcképet piros-fehér-zöld színekben pompázó indián tolldíszszel.)

Misztikus nemzeti elkötelezettségének a Temesi-fejezetekben is tanújelét adja a szerző, közvetlen hangon és nyers napi politikai modorban. Ha vöröset lát – és gyakran lát vöröset –, tüstént nekilát elszolozsmázni a „nemzeti oldal” szokványos szidalomkésztetét, bosszút lihegve ostromozza Gyurcsányt, komcsizik-trianonozik, ha kell, ha nem, közben viszont örül, hogy ismét magyarok vannak uralmon Magyarországon stb. A humor fegyverét is beveti: Belgrádot „az ideiglenesen rács megszállás alatt lévő Nándorfehérvárként” aposztrofálja (558. o.). Az ilyen misztikus-nemzeti pillanatokban (sok van belőlük) gyakran javít nyelvhelyességi és stílári mélymerülési rekordokat is: „Imára kulcsolt kezeidben dobban a lovakat áldozó magyarok vére”, írja regénybeli alakmásáról a 323. lapon.

Hát, lelke rajta.

A baj csupán az, hogy a Temesi-fejezetek politikai elfogultságai a Bartók-fejezetekbe is átszivárognak: hol tapintatosan, hol durvább módon, de több fontos vonatkozásban Bartók *eltemesítése* folyik a könyvben. Az Életrajzoló úgy kerülgeti a Bartók-életrajz „ballib”-gyanús momentumait, mint keresztény-nemzeti macska a multinacionális Whiskast. Bartók ezerkilencszáztizenkilences szerepvállalását elbagatellizálja, a katolikus egyházzal való erkölcsileg és politikailag motivált szakítását nem elemzi, az 1920-as Hubay-féle lehazaárulózási ügyet meg sem említi, a Corvin-koszorú átvételének demonstratív célú elmellőzésére nem tér ki, a Thomas Mann-nal közösen és elvi egyetértésben elszabotált Hóman Bálint-fogadás epizódjának nem juttat teret elbeszélésében, a zsidótörvények kapcsán tanúsított bartóki magatartást nem rajzolja bele hőse profiljába és így tovább és így tovább. És végül: végigtózza, végigoláhozza és végigrácozza annak a Bartóknak az életrajzát, aki kora közízlésével és előítéleteivel dacolva érett fővel már következetesen a „szlovák”, a „román” és a „szerb” jelzőket használta, a más népek iránt érzett megbecsülése és, igen, szeretete jeleként.

Temesi így találkozott végül a világnagysággal. Mégpedig ezúttal sikerrel: bejutott a sírhoz, így aztán a *Bartók*, az ő ízlése és elfogultságai mentén kihantolt és fiktív életre keltett Bartók órá, az Életrajzolóra hasonlít és az ő nyelvén beszél. Remélhetőleg megértik egymást.

*

2004-ben jelent meg Kjell Espmark svéd költő és regényíró *Béla Bartók mot Tredje riket* (Bartók Béla a Harmadik Birodalom ellen) című regénye. Fikciós alapötlete: Bartók Bélának azért kell menekülnie a nácizmus fenyegette Európából, mert levélben fordult dr. Goebbelshez, amelyben felszólította a náci propagandaminisztert, hogy őt is vegye fel az elfajzott művészet (*entartete Kunst*) művelőinek a tiltólistájára. Aláírásához az „önkéntes zsidó” megjelölést illesztette.

A könyvet kiegészítő olvasmányként ajánlom Temesi *Bartókjához*. Aki tudja, elolvashatja franciául (*Béla Bartók contre le Troisième Reich*, 2006), vagy – ha rendelkezik Bartók nyelvismeretével – románul, a jászvásári Polirom Kiadónál idén megjelent fordításban (*Béla Bartók contra celui de-al Treilea Reich*, 2012). A regény magyar fordítására és megjelentetésére, sajnos, eddig nem akadt vállalkozó.

Temesi Ferenc: Bartók. Budapest, 2012. Alexandra. 600 oldal, 3600 forint.

Tetszik

7 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Takács Ferenc: A dolgok neheze (Kántor Péter: Köztünk maradjon. Versek 2009–2012. Budapest, 2012, Magvető.)** Kántor Péter új versgyűjteménye (Köztünk maradjon. Versek 2009 – 2012) élére...
2. **Takács Ferenc: Érzékeny utazások (Gerlóczy Márton: check-in. Budapest, 2012, Scolar.)** Békés Pál Érzékeny utazások Közép-Európán át című, 1991-ben megjelent regénye...
3. **Takács Ferenc: Hosszan énekelj... (Vajda Miklós: Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyon. Portrék. Budapest, 2012, Magvető.)** Oh lassan szállj és hosszan énekelj, / Haldokló hattyúm, szép...
4. **Takács Ferenc: Hálnak az utcán (Édes hazám. Kortárs közéleti versek. Összeállította Bárány Tibor. Budapest, 2012, Magvető.)** Hatvannégy költő százhetvenegy verse tizenhét tematikus csoportba („ciklusba”) rendezve, háromszázhetvennyolc...
5. **Takács Ferenc: Örök félidő (Mező Ferenc: Sör és hamu. Budapest, 2009,**

Orpheusz. „Sör és hamu” – a Halotti beszéd „por és hamu”-ját...

Cimkék: Takács Ferenc